

РОЗДІЛ 8

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ

Науково-технічна революція на сучасному етапі свого розвитку призвела до такої ситуації, при якій зайнятість людини найчастіше визначається її активністю, адаптивністю і творчістю. На ринку праці в умовах конкуренції виграє той, хто постійно працює над своїм професійним удосконаленням. Оскільки статус держави визначається двома інтегральними показниками – науково-технічним рівнем розвитку виробництва та здатністю до технологічного розвитку, очевидно, що в здійсненні економічних перетворень найважливіша роль відводиться підготовці фахівців різного рівня.

Функціонування освітньої системи тісно пов'язане з розвитком технологічних (виробничих) систем, який залежить від науково-технічного прогресу. Зі змінами технологій в галузях і потреб у професіях прискорюється старіння знань, що потребує трансформації змісту професійної підготовки. Між цими процесами має підтримуватись динамічна рівновага, оскільки саме її дотримання дозволяє випускникам професійно-технічних закладів бути мобільними та адаптуватись до умов ринку. У зв'язку зі змінами ринкових вимог, набувають важливості ті якості особистості, що характеризують рівень її самостійності та творчого потенціалу.

Однією з найважливіших проблем професійно-технічної освіти є підготовка робітника до майбутньої творчої професійної діяльності. Організація такої підготовки потребує врахування різних аспектів розгляду творчої діяльності фахівця, зокрема: філософії творчості та творчого розвитку особистості (М. О. Бердяєв, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, Л. Т. Левчук); психологічні основи формування творчої особистості (В. І. Андреев, Г. С. Костюк, В. О. Моляко, В. В. Рибалка), творчі аспекти педагогічного процесу навчального закладу (П. К. Гороль, В. О. Подоляк, С. О. Сисоєва); проблеми обдарованості особистості (О. С. Антонова, В. А. Кушнір, В. О. Моляко, В. Н. Федорова, А. В. Хуторський); психологічні аспекти творчої діяльності (Д. Б. Богоявленська, О. В. Диса, В. М. Дружинін, І. П. Калошина, В. А. Роменець, К. В. Сельчонок, М. О. Холодна); педагогічні аспекти творчої діяльності

учнів (О. Домінський, О. Г. Кучерявий, М. І. Лазарєв, Л. Левандовська, О. Г. Марченко); проблеми підготовки школярів до майбутньої технічної діяльності (Р. С. Гуревич, Й. М. Гушулей, В. М. Зайончик, Л. Б. Куліненко, Д. М. Комський, Ю. С. Столяров, О. М. Щирбул); творча діяльність учнів ПТНЗ (В. Ковальчук, В. М. Бойчук); організації роботи учнів з технічної творчості в загальноосвітній школі та позашкільних закладах (П. К. Гороль, П. Г. Герштун, В. О. Подоляк, І. А. Фуштей, О. В. Шестоपालук); проблеми організації роботи з раціоналізаторства і винахідництва (Л. І. Карнозов, М. Й. Месєрович, Ю. С. Столяров, Л. І. Шрагіна).

Творчість людини завжди була в центрі наукових досліджень у філософії, психології та педагогіці, адже без неї немає соціально-економічного поступу людства. Проте практична реалізація готовності учнів ПТНЗ до творчої діяльності не відповідає завданням, які висуюють сучасне виробництво, суспільство і життя до людини. У працях багатьох вчених, зокрема, С. Я. Батишева, А. П. Беляєвої, М. В. Вачевського, С. У. Гончаренка, Р. С. Гуревича, Н. Г. Ничкало, І. М. Старікова, підкреслюється соціальна і економічна важливість підготовки молоді до професійної творчої діяльності, і в цьому контексті ставляться відповідні освітні завдання.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки, Закону України «Про професійно-технічну освіту» та з метою підготовки учнів до майбутньої професійної творчості, створення педагогічних умов для надання системної підтримки обдарованій молоді, її всебічного розвитку з урахуванням змін на ринку праці і попиту на нові професії створюються нові структури для позашкільного і позаучилищного навчання – малі академії, товариства, студії, школи майстерності на базі навчальних закладів, освітніх установ, будинків техніки тощо. Ефективність роботи цих закладів з підготовки учнів ПТНЗ до майбутньої творчої діяльності залежить від усвідомлення спільної мети та взаємоузгодженості дій.

У процесі навчання в нерозривній єдності відбуваються збагачення особистості науковими знаннями, практичними вміннями та навиками, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, формування її світогляду та морально-естетичної культури. Якщо ці процеси перебігають системно, то підвищується рівень розумово-пізнавальної та творчої діяльності учнів. У підготовці кваліфікованих робітників використовують загальнодидактичні принципи, серед яких визначальним

є принцип зв'язку теорії з практикою, а також методи, прийоми та засоби навчання, які сприяють розвитку творчого мислення, вихованню творчого ставлення до об'єктів техніки і явищ життя, виробленню навичок швидкого знаходження причинно-наслідкових зв'язків, аналітико-синтетичного підходу до них, а також принципи розвитку творчого мислення тощо. Щоб реалізувати ці широкомасштабні завдання, необхідно проводити системну роботу, яка однаковою мірою мала б стосуватися як теоретичного, виробничого навчання, так і позаурочної діяльності. Розробляючи теоретичні основи творчої діяльності, потрібно розглядати не лише процесуальний аспект цієї діяльності, але й ті педагогічні умови, завдяки яким реалізується творчий потенціал учнів.

Російський філософ М. О. Бердяєв у праці «Сенс творчості» писав, що творчість починається тоді, коли людський дух відірветься від мирської необхідності та різних пристосувань до неї, що надасть йому можливість пробудити в людині творчий почин. Цей почин є відправною точкою творчого акту, сили якого дозволять людині перемогти різні особистісні трагедії, кризи і проникнути в світ необхідності, але вже з іншої позиції, яка дає їй можливість внести в світ існування все те нове, що зробить його щасливим [2]. Інший підхід до творчості репрезентує французький філософ А. Бергсон у праці «Творча еволюція», де він наголошує, що будь-яка людська праця, що містить хоча б частку винахідливості, вже вносить в світ дещо нове. Тому творчий розвиток – це не створення нових речей, а лише наростання дії [1]. Проте більшість філософів його підхід до творчості вважають половинчастим, оскільки лише процесуальний аспект творчості без результативного не дає можливості зробити творчий процес завершеним, а філософію творчості творчою.

Часто потреба одержати творчий результат вимагає від людини здійснення вчинку. Аналізуючи науковий здобуток В. А. Роменця з нагоди перевидання його «Психології творчості», І. П. Маноха підкреслив оригінальність його філософсько-психологічної теорії вчинку, ядром якої виступає вчинок як інтеграція внутрішнього і зовнішнього, тілесного і духовного, біологічного і соціального, індивідуального і суспільного, свідомого, несвідомого і надсвідомого. Саме через вчинок людина прагне утвердитись в ролі суб'єкта, який має для цього певні риси чи якості, перебуває в адекватному психічному стані чи процесі. У контексті цієї теорії в творчій діяльності людина має великі можливості для здійснення вчинків [9, с. 8-9]. Для цього їй необхідно

мати достатньо розвинену емоційно-вольову сферу, на розвиток якої особлива увага звертається під час навчально-виховного процесу в навчальному закладі.

Завдяки абстрактному мисленню людина спроможна здійснювати спочатку ідеалізацію дійсності, потім її конкретизацію та індивідуалізацію. У цьому процесі ідеальне є виявленням справжньої природи речей та явищ і дає можливість поставити практичну мету. Розмірковуючи над ідеальним у різних аспектах, особистість перебудовує і переоцінює внутрішній досвід і може зробити справжнє відкриття, застосовуючи методи наукової, технічної та художньої творчості. Для того, щоб з'явився винахід, констатує В. А. Роменець, мають реалізуватися три акти – бажання, знання і вміння, а також матеріальне виконання [15, с. 156-157, 165]. На думку В. О. Моляко (яка підтверджена багатьма психологічними дослідженнями), структура процесу творчої діяльності є досить типовою для всіх видів творчості і включає такі взаємозалежні цикли, як: еталонування, проектування та ескізування. Але процес творчості перебігає не у чіткій послідовності, властивій аналітичному мисленню, а із залученням інтуїтивного мислення, яке користується можливостями підсвідомості. В основі інтуїтивного мислення творчих особистостей (а не лише конструкторів) лежать такі психологічні механізми, як: порівняння, встановлення аналогій, комбінування тощо. Послугуватись цими механізмами усвідомлено людина може тоді, коли вона опанувала стратегії і тактики творчої діяльності. Оскільки стратегія передає цілісність рішення творчого завдання, яка залежить від тенденцій у розумових діях людини, то в цьому полягає її особистісний характер. Тобто творчі особистості надають перевагу тим стратегіям, які більше співвідносяться з їхніми здібностями і спрямованістю у виконанні тієї чи іншої діяльності. У той же час тактика розглядається як часткове рішення, на вибір якого впливають різноманітні ситуації [5, с. 24-29]. У зв'язку з цим для освіти є актуальним завдання організації навчально-виховного процесу, коли аналітичне та інтуїтивне мислення особистості працюють, доповнюючи одне одного під час вирішення завдань залежно від можливостей кожного з них.

Важливою і надзвичайно актуальною для педагогів професійної школи є теза про те, що залежно від галузі вимоги до певних видів діяльності змінюються від творчості до строгої виконавчості. Однак, елементи творчості є практично в кожній діяльності. Завдяки власним творчим здібностям людина здатна за допомогою стратегій адаптуватися

до нових видів діяльності, накопичуючи творчий потенціал. Найбільшою перепорою в адаптації є нездатність особистості подолати соціальну конкуренцію, через що вона може добровільно перейти до пошуку іншої соціальної ніші для себе. Слушною є думка О. Л. Музики про те, що: «Творчість і є тією унікальною діяльністю, яка у значній мірі знімає деструктивні наслідки боротьби за визнання. Навіть у тому гіпотетичному випадку, коли для соціальної групи значимою є всього одна діяльність, творчість створює безліч варіантів як щодо процесу і технології її виконання, так і для різноманітності результатів. При тому, що конкуренція залишається, завдяки творчості переможцями виходять усі» [5, с. 42]. У цьому разі кожна людина має шанси творчо зростати, незалежно від того, чи довелось їй змінювати місце праці.

Життєвий шлях людини як цілісність складається з фаз, однією з яких є становлення особистості як професіонала. Серед різних підходів до питань професіоналізму (І. О. Баклицький, А. О. Деркач, Ю. М. Забродін, Є. А. Клімов, В. І. Тютюнник, В. Д. Шадріков) вирізняється підхід Є. А. Клімова, який дає можливість зрозуміти феномен творчості з боку професіонала-творця. У цьому підході суб'єкт праці отримує певну назву залежно від періоду, в якому відбувається його детермінація в професійному полі (оптант, адепт, адаптант, інтернал, майстер, авторитет, наставник). Учні ПТНЗ потрапляють у фазу адепту, адже вони вже стали на професійний шлях, який, залежно від вибору, може бути короткотерміновим або багаторічним, але першим періодом професійного становлення. Упродовж першого періоду учень має усвідомити відмінність між діяльнісними нормами навчального закладу і виробництва, які регулюють поведінку, спосіб життя і манери професіонала, а також важливість опановувати «технологічні» тонкощі праці [8]. Від того, як він упоратеться з таким завданням, залежить його цінність як фахівця, як професіонала.

Сьогодні, в світлі теорії людського капіталу, людина, яка є носієм здібностей, мотивацій, знань, умінь і «готовностей» до виконання певних трудових функцій, стала матеріалізованим капіталом. Тому накопичення людського капіталу є «не просте вдосконалення умінь або знань, але ще і розвиток особистісних якостей, що досягається не тільки навчанням у вузькому значенні, але й вихованням в найширшому значенні цього слова, отриманням життєвого і виробничого досвіду» [3, с. 2]. Цей складний і тривалий процес реалізовується у концепції безперервної професійної освіти, змістове наповнення і необмеженість в часі якої дають можливість для виконання таких важливих

функцій: *«соціокультурної, розвивальної* (задоволення і розвиток духовних запитів особистості, створення умов для її постійного творчого зростання); *загальноосвітньої*, компенсуючої (усунення прогалин у базовій освіті, її доповнення новими знаннями, що з'являються в умовах інформаційно-технологічної революції); *адаптивної* (гнучка професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації з метою оновлення професійного досвіду, здобуття іншого фаху завдяки постійним змінам на виробництві, розвитку теле- і радіокомунікацій, комп'ютерного доступу до інформаційних банків даних тощо); *економічної* (задоволення потреб держави, регіонів, різних галузей промисловості, сільського господарства і сфери послуг у конкурентоспроможних фахівцях, підготовлених до впровадження новітніх технологій, техніки тощо) [12, с. 11]. Реалізація цих функцій безперервної освіти, дає підстави розглядати її як найефективнішу стратегію життя особистості, що забезпечує її постійний творчий розвиток і вдосконалення протягом усього її життя «шляхом взаємодії між знаннями, що здобуті на початкових етапах освіти, і знаннями, здобутими на наступних етапах, а також взаємодії між теоретичними і практичними знаннями, що підтверджуються компетентністю у подальшому їх практичному використанні» [12, с. 16].

Крім того, аналізуючи розвиток професійної освіти і навчання в Україні в контексті європейської інтеграції, Н.Г.Ничкало дійшла висновку про те, що завдяки безперервній освіті з'явилась можливість відійти від шаблону суспільної думки, відповідно до якого ознакою кращого шансу на успішне життя є короткий шлях «школа – ВНЗ – престижна робота». Саме завдяки тому, що в безперервній освіті з'явилось багато варіантів закінчення ступенів навчання з одночасною упорядкованістю їх послідовності, значна кількість випускників навчальних закладів може реалізувати свій творчий потенціал за тією траєкторією, яка більше підходить під його ситуацію [11, с. 68]. Винятково важливе значення має те, що за такого підходу, якщо таланти, він завжди прокладе собі дорогу.

Оскільки економічна функція безперервної професійної освіти є однією з найважливіших для економіки країни, набуває особливої значущості питання виявлення факторів формування робітничих кадрів у контексті економічних закономірностей зв'язку виробництва і навчання. Реалії суспільно-економічного життя такі, що навіть у специфічних сферах відбуваються швидкі зміни, змушуючи працівників упродовж власного життя змінювати кілька разів професію, адаптуючись до змін.

Це свідчить про те, що майбутнє потребує підготовки не лише до специфічної роботи, а й формування готовності до участі в безперервному і нескінченному процесі змін. Але важливим моментом у цьому процесі є те, що, коли людина змінює професії внаслідок незадоволеності попередньою, вона втрачає набутий статус і нівелює здобутий досвід. У новій професії їй доводиться все починати спочатку. Відповідно до сучасного підходу в освіті, опановувати широкий профіль чи багатопрофільну діяльність необхідно в той спосіб, який відповідає зміні напряму вимог до знань, вмінь і компетенцій працівника. Найкраще цій умові відповідає модульно-компетентнісний підхід. Країни, в яких зароджувались технологічні революції, вже довели його ефективність.

Причому, важливо, щоб потребу в постійній адаптації до змін відчували самі працівники і розуміли, що підприємство, де вони працюють, – це бізнес, в якому фігурують такі поняття, як: гроші, виробництво, продаж, маркетинг і витрати. Іншого шляху, як виробляти якісну продукцію за найменших витрат, немає. У цьому аспекті найефективнішу економіку мають ті країни (лідери в різних галузях), в яких виробництво працює за принципом ефемеризації (принципу більшого з меншого). Щоб сповільнити або припинити експансію цих країн в Україну, необхідно усунути найбільший недолік – нестачу інформації та (як наслідок) відсутність сучасного мислення у громадян. Аналізуючи проблему формування робітничих кадрів в Україні, Р.Капченко виділив негативні чинники, які впливають на цей процес в Україні, а також ті, що можуть сприяти розв'язку цієї проблеми [6].

Негативні чинники впливу:

1. Суспільство надто рано вимагає від дітей вибору професії, не враховуючи той факт, що від її вибору залежить гідне життя в майбутньому.

2. Освіта не вчить жити успішно, наявність диплому ще не дає гарантії достойного заробітку, тому часто покидають навчання обдаровані й талановиті.

3. Держава здійснює першочергову підтримку не того сектору, який стоїть у витоків виробництва – робітничих кадрів, а того, який у пошуках великих прибутків сприяє виникненню в суспільстві фінансової пригніченості (банківський сектор).

4. Наявні методи формування, розвитку і використання робітничих кадрів створили негативний імідж робітничим професіям.

Чинники, які мають позитивно вплинути на процес формування робітничих кадрів:

1. Уникнення вузької спеціалізації праці в обраному напрямі. Людина має намагатися розвиватися в ньому, застосовуючи творче мислення, допитливість і прагнення до відкриттів, тим самим запускаючи резервний механізм творчої діяльності.

2. Розвиток економіки мав би базуватись не на чисто статистичному підході (якими ресурсами і в якій кількості володіє держава), а на тих ідеях, в основі яких лежать інформація та інтелектуальна праця.

3. Реальний рівень зарплати необхідно гнучко прив'язати до реального внеску продуктивної праці, тобто за рахунок віддачі самого працівника, а не вдосконаленого обладнання чи здешевлення енергії. Наприклад, зросла продуктивність праці робітника тому, що він освоїв новий метод, застосувавши свої інтелектуальні можливості чи творче мислення.

4. Зменшення жадібності: по-перше, керівників тих структур, які беруть участь в економічному циклі – банків, які високими процентами пригнічують розвиток бізнесу (особливо малого); роботодавців, які застосовують подвійні стандарти до виплати зарплати; податкова служба, яка закриває очі на те, що успішне підприємство платить працівникам мінімальні зарплати тощо; по-друге, самих громадян, які віддають перевагу тимчасовій вигоді, а не перспективі.

5. Привчати населення, а в першу чергу молодь, до серйозного ставлення до грошей та їх ролі в житті людини. Сформувати потребу бути фінансово незалежними і реально втілювати її, починаючи з перших кроків професійного життя.

6. Усунення синдрому «боязкого професійного дармоїда», коли працівники вірять, що їхню життєву безпеку здатна зберегти робота зі стійким рівнем заробітку.

7. Відповідальність навчальних закладів за результати навчання.

Надзвичайно важливо при державній підтримці здійснити перелаштування соціально-культурної орієнтації суспільства на створення сприятливого клімату та позитивного сприйняття інтелектуальної творчої праці, усвідомлення необхідності зміни власного мислення в цьому контексті. Настав час відійти від практики керівних органів давати вказівки на виконання завдань і не забезпечувати цей процес фінансово, покладаючись на «віднайдення» внутрішніх резервів, а насправді кидати виконавців напризволяще. Зневажливе ставлення до праці робітників та інженерного складу є однією з причин технологічного відставання української економіки.

У сучасній системі професійної освіти провідною інновацією став компетентнісний підхід, на основі якого розробляються нові стандарти, орієнтовані на цілі-результати професійної діяльності. Його застосування має логічне пояснення, адже новий підхід дозволяє більш адекватно визначити рівень кваліфікації працівника, ніж це можна було зробити за допомогою розряду. Тарифна сітка служить базою для організації підвищення кваліфікації з розряду на розряд, проте тарифний розряд не дає можливості встановити відмінності в рівнях кваліфікації працівників, що мають однакові розряди в різних видах професійної діяльності, не дозволяє визначити зростання кваліфікації, нестійкий через зміни, що вносяться в тарифні сітки [3, с. 13.]. Відсутня також мотивація і заохочення до вияву творчості на робочому місці. Однією з відмінностей нового кваліфікаційного поділу є підготовленість до творчої діяльності, яка знаходить своє відображення у групі компетентностей.

Основою для практичного впровадження компетентнісного підходу є певна ієрархія компетентностей. У міжнародній практиці ця ієрархія включає ключові (базові), загальнопредметні, спеціально предметні та професійні компетентності. У контексті творчої діяльності важливо розуміти, що надпредметні (базові) компетентності є синтетичними і гнучкими (тобто формуються упродовж всього змісту освіти), набуваються з різних джерел (в тому числі формальної і неформальної освіти), стають свого роду персональними засобами або процедурними знаннями, які допомагають людині протягом усього життя. Саме до таких надпредметних компетентностей відносять деякі здатності людини, важливі для творчої професійної діяльності. Це здатність демонструвати творче мислення, розуміти і відповідно застосовувати технології, розвивати здібності дослідження та набувати власний досвід; будувати комплекс індивідуальних і соціальних цінностей та орієнтувати на них свою поведінку й кар'єру (зокрема, й у контексті професійних цінностей). Причому, залежно від типу предмета, творче мислення виявляється різними здатностями [13, с. 21-22]. Грунтуючись на цих припущеннях, можна дійти висновку про те, що в професійній школі має бути розроблена розгалужена мережа (система) компетентностей різного рівня, які як елементи цієї системи мають розвиватися у контексті наступності: в межах окремого предмета упродовж терміну його вивчення чи від загальнотехнічного або загальнопрофесійного до професійно орієнтованого предмета. І на кожному рівні здатність до творчого мислення доповнюється новими нюансами професії, реалізуючи інтегративні зв'язки.

Для опису компетентностей (які пов'язані з конкретною діяльністю) в дескрипторах Національної рамки кваліфікацій виділено найбільш значущі показники професійної діяльності людини [4, с. 41-46] – робота з інформацією, рефлексія, пізнання і вміння вчитися, ділове спілкування, відповідальність, мотивація, цілепокладання, самостійність, широта бачення. В змістовому наповненні цих рівнів проглядаються вимоги до дій, які властиві творчій діяльності: всебічний аналіз, синтез інформації, бачення суперечностей і проблем технологічного процесу чи галузі, потреба вдосконалюватись у професійній діяльності, внутрішня потреба у підвищенні ефективності і продуктивності діяльності, виділення різних способів вирішення технологічних задач тощо). Ці показники мають різні ступені прояву, які важливо враховувати, щоб побачити можливий приріст. Чим вищий ступінь прояву таких показників, як відповідальність, самостійність і цілепокладання, тим «вищий рівень кваліфікації фахівця, тим більша його здібність до творчої діяльності, вирішенню нестандартних задач професійної діяльності у незвичних умовах» [4, с. 47].

В українському варіанті Національної рамки кваліфікацій виділені основні компетентнісні характеристики кваліфікаційного рівня – знання (емпіричні та теоретичні), уміння (когнітивні та практичні), автономність (самостійність) і відповідальність, комунікація. Показники пізнавальної діяльності особи виражені в рівнях розуміння чи осмислення принципів, методів, процесів як навчання, так і професійної діяльності. Починаючи з четвертого кваліфікаційного рівня, актуально стає здатність виконувати складні спеціалізовані виробничі чи навчальні завдання в нестандартних ситуаціях [14]. Щоб виконати завдання з певним ступенем складності чи знайти адекватне вирішення нестандартної ситуації, працівник має на практиці реалізувати відповідні до діяльності компетентності, користуючись сформованим аналітичним мисленням, яке інтегрує в собі і творче, і критичне, та інтуїтивне мислення. Це підводить до висновку про те, що необхідно постійно розвивати всі види мислення.

Сьогодні навчально-виховний та навчально-виробничий процеси спрямовують на підготовку кваліфікованого робітника відповідно до вимог технологічного розвитку галузей економіки, формування творчої, ініціативної особистості, високого рівня професійної компетентності, здатної до самоорганізації та самореалізації у професійній діяльності, готової до вирішення виробничих і соціально-економічних завдань. Проте сучасна соціально-економічна ситуація в світі склалась таким чином, що саме економічна сфера багато в чому визначає якість

підготовки фахівців. Це зрозуміло, оскільки ніхто не має бажання збільшувати витрати на їх підготовку без адекватної віддачі.

Українське суспільство і, зокрема, роботодавці вимагають від фахівців творчого ставлення до виконання професійних обов'язків. З різних причин цей процес реально далекий від ідеалу. По-перше, сьогодні стан підготовки учнівської молоді до творчості і, зокрема, технічної погіршився, незважаючи на те, що велику роботу в цьому напрямі проводять Мала академія наук і мережа її філіалів по Україні, різні центри і будинки технічної та художньої творчості в обласних, міських, і районних населених пунктах, Інститут обдарованої дитини НАПН України. Основна причина в тому, що радикально змінилася система цінностей у випускників шкіл. Провідним мотивом майбутньої діяльності є матеріальний добробут, а заклики бути конкурентоздатними, високо освіченими, творчими особистостями відгукуються у незначній кількості учнів. Мотив технічної творчості займає нижчі місця у рейтингу мотивів діяльності, і це пояснюється тим, що країна втратила пріоритет у розвитку в багатьох технічних напрямках економіки. Багато підприємств, які займали чільні місця в галузі, перестали функціонувати. По-друге, українські виробники (як і більшість на пострадянському просторі) в ринкових умовах виявились безпомічними в освоєнні нових ринків і, що найважливіше, в організаційно-правовому супроводі власної науково-дослідницької діяльності та винахідництва. Ситуація виявилась такою, як влучно зауважують скептики, що є ідеї, але нема кому швидко їх довести до рівня технологій, що приносять прибуток. Тобто в нас не склався розвиток венчурних фірм. По-третє, основними рушіями технічної творчості на виробництві завжди були новатори і раціоналізатори, вдала ідея яких завжди супроводжувалася фінансовою підтримкою, що давало стимул до її активізації. Сьогодні в умовах приватної власності на засоби виробництва не практикується розголошення досягнень технічної думки до часу їх захисту патентами, авторськими свідоцтвами. Досвід технічної творчості стає все важче переймати, оскільки на виробництві ще подекуди працюють старі кадри, а молода зміна поповнюється дуже повільно.

З переходом до ринкової економіки значна кількість підприємств в Україні, особливо середніх і великих, не зуміли вчасно переорієнтуватись на вимоги ринку до якості продукції та її асортименту, що коштувало державі зростанням безробіття. Ті, хто втримались на ринку, пройшли період адаптації до нових умов, і почали розгортати виробництво. Однак склалась така ситуація, коли робота підприємств, які мають що випускати, гальмується банальною відсутністю фахівців

актуальних професій – токарів, фрезерувальників, зварювальників, швачок тощо. Хоча одночасно є значна кількість безробітних, які саме шукають, у якому напрямі перекваліфікуватись. Варто зауважити, що саме на тих підприємствах, які потребують фахівців актуальних професій, творчо активний робітник має великі шанси розвитку і не лише по горизонталі.

Оскільки Україна цілком серйозно взяла курс на ринкову економіку, досвід соціального партнерства мав би теж переорієнтуватись від традиційних форм співпраці з навчальними закладами до інноваційних, а партнери – шукати нові шляхи взаємодії освіти і громади з виробництвом. Перш за все це стосується знаходження спільної мови між навчальними закладами та сферою праці в особі роботодавців у визначенні вимог ринку та створенні нових стандартів. Соціальні партнери мають можливість активізувати процес навчання, орієнтуючи його зміст на ті робочі місця, які вони пропонують. Завдяки моніторингу вимог ринку, які мають тенденцію до змін, забезпечується відповідність навчальних програм вимогам роботодавців. У зв'язку зі змінами технологій на виробництві має змінитись навчальне обладнання і методики чи технології навчання. Динамічність цього процесу залежить від перебігу процесів взаємодії між навчальними закладами і соціальними партнерами.

Багатох випускників ПТНЗ звинувачують у функціональній неграмотності, тобто неготовності виконувати елементарні обов'язки, не лише життєві чи суспільні, але й професійні. Є багато причин цього явища, яке тільки демонструє низьку ефективність професійно-технічної освіти та адаптації випускників до нових умов розвитку виробничих систем. Головними причинами такого стану є: репродуктивне мислення, орієнтоване на роботу за алгоритмом; недостатня дієвість знань і вмінь; відсутність найнеобхідніших для успішного життя знань і вмінь; низький рівень культури (не лише загальної, але й технічної, технологічної, виконавчої тощо); пасивність поведінки. Таким чином, подолання функціональної неграмотності випускників ПТНЗ потребує переорієнтації навчально-виховного процесу на ті методи і технології навчання, які творчий потенціал учнів перетворюють у реальні якості.

Оскільки споконвіку визначальними і закономірними стимулами розвитку технологій були життєві потреби людей, тому й важливим видом є творча технічна діяльність: від технічної творчості в загальноосвітніх і професійних навчальних закладах, на виробництві і до науково-технічної.

Для більшості робітників шлях професійного самовизначення починається з професійно-технічного навчального закладу. Тому важливо організувати навчання в ньому з урахуванням дії дестабілізуючих чинників, ґрунтуючись на засадах педагогічної інноватики.

Аналіз наукових джерел з проблеми дозволив виділити основні напрями інноваційно-педагогічної діяльності: а) удосконалення профільного навчання в старшій школі та професійного навчання в ПТНЗ відповідно до вимог нових соціально-економічних і культурно-освітніх потреб населення та державних стандартів професійно-технічної освіти; б) відповідність змісту професійно-технічної освіти світовим стандартам; в) уточнення обсягу та змісту дисциплін, що вивчаються, на основі інтегративного, компетентнісного і діяльнісного підходів; г) чітке визначення основних понять і провідних ідей з кожної дисципліни, відображення у змісті новітніх досягнень у професійній сфері і передового досвіду; д) забезпечення наступності навчання; е) озброєння учнів знаннями, практичними вміннями та навичками творчої діяльності, для чого в зміст професійно-технічної підготовки вводять такий матеріал, який сприяє розвитку творчого мислення і здібностей учнів, професійному вихованню.

Протягом п'яти років проводився аналіз роботи ПТНЗ області щодо стану художньої та технічної творчості. З цією метою проводився огляд досягнень на місцях, вивчалась документація роботи гуртків, проводились бесіди з учнями, раціоналізаторами, керівниками гуртків та керівництвом навчального закладу. Як підсумок системної роботи з організації творчої діяльності учнів щороку проводиться творчий звіт навчального закладу в формі свята професійно-технічної освіти чи свята ремесел. Сучасна техніка дозволяє провести моніторинг досягнень кожного закладу і скласти уявлення про їх динаміку та тенденції. Як показало багаторічне спостереження, останніми роками технічна творчість представлена переважно виробами прикладного характеру, що дозволяє зробити припущення про орієнтацію гурткової роботи на модні тенденції. У той же час зменшилась кількість виробів (з технічної творчості!), які демонструють зростання професійної майстерності учнів з технічно орієнтованих професій. Щодо експонатів художнього спрямування, то вражає різноманітність, якість і рівень цих робіт. Це свідчить про зростання інтересу молоді, зокрема дівчат, до видів діяльності естетичного і споживчого спрямування: одяг, зачіски, кулінарія, вишивка, картини, ковальські вироби тощо.

Щоб в'яснити причини низької ефективності підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів до творчого вирішення майбутніх професійних проблем, нами було проведено опитування викладачів (загальнотехнічних і спеціальних дисциплін), майстрів виробничого навчання, методистів, керівників навчальних закладів, випускників і роботодавців. Опитування здійснювалось за допомогою анкет, інтерв'ю, в ході бесід, обговорень і дискусій.

За результатами опитування можна зробити такі висновки.

Робітник має бути творчою особистістю, спрямованою на постійне підвищення своєї кваліфікації та професіоналізму, оскільки він не повинен здобувати знання, набувати умінь і навичок лише тоді, коли цього вимагає поточна робота. Він може мати конкурентну перевагу в тому випадку, коли навчається на випередження. Недаремно більшість респондентів вважає, що серед перешкод у професійному зростанні перші місця займають відсутність можливості постійного вдосконалення рівня кваліфікації (40 %), пасивність (35 %) і відсутність потреби у професійному зростанні (25%). Якщо перша перешкода має об'єктивний характер, то наступні – суб'єктивний. Щоб усунути першу перешкоду необхідно об'єднати зусилля держави і роботодавців, а наступні – підвищити мотивацію до праці, до професійного вдосконалення. Для цього необхідно ще в навчальному закладі формувати в учнів потребу в професійному вдосконаленні.

Погляди респондентів на те, який вид діяльності під час навчально-виховного процесу найбільш успішно розвиває творчі здібності учнів, розподілились таким чином (майстер/викладач): навчальна – 66,8%/33,3%, перетворювальна – 20,0%/34,7%, пізнавальна – 12,0%/27,7%. Тільки 1,2% майстрів і 4,3% викладачів вказали на інші види діяльності на заняттях – загальнонавчальну, самоорганізовувальну та рефлексивну. На жаль, лише 2% викладачів вказали на рефлексивну діяльність. Як видно з наведених даних, викладачі не переоцінюють можливості навчальної діяльності у розвитку творчих здібностей учнів, вказують на те, що і пізнавальна, і навчальна, і перетворювальна діяльності суттєво впливають на розвиток творчих здібностей учнів залежно від форми організації навчання та її типу. Роль рефлексивної діяльності невиправдано занижена, хоча саме вона дає можливість в'яснити причини перешкод у творчій діяльності та визначити шляхи їх подолання.

Важливою є думка педагогів про те, які особи, установи чи організації найбільше реально впливають на розвиток творчості учнів

ПТНЗ, а які недостатньо. Методом ранжування були встановлені такі трійки (найбільше/найменше): серед майстрів – майстер, викладач, навчальний заклад/ державний будинок техніки, станція юних техніків, державна мала академія; серед викладачів – майстер, викладач, батьки/ державний будинок техніки, станція юних техніків, державна мала академія. Як бачимо, ті установи, які покликані впливати на розвиток творчих здібностей учнів, повною мірою не використовують своїх можливостей. Очевидно, доцільно детально вивчити причини такого стану.

На нашу думку, основними причинами є такі. Державний будинок техніки орієнтований на розвиток художньо-технічної творчості серед учнів ПТНЗ. Так склалося, що художня творчість завжди приваблювала більше дітей, а тим більше з тих училищ, де навчались переважно дівчата. Щодо технічної творчості, то сьогодні зменшилась кількість технічно орієнтованих училищ і, відповідно, тих, кому до вподоби техніка. Тому ця ділянка роботи потребує переосмислення та організації на нових засадах, не забуваючи про те, що учні ПТНЗ вже професійно орієнтовані. Станція юних техніків орієнтована загалом для роботи з підлітками, тому й має такі гуртки, які користуються попитом взагалі серед молоді: художнього спрямування, авіамоделювання, ракетомоделювання, робототехніки, судномодельний тощо. У цих гуртках займаються учні за своїми уподобаннями, які не завжди в майбутньому будуть відповідати обраній професії. Державна мала академія орієнтована на підготовку майбутніх наукових кадрів через мережу обласних відділень.

Крім того, технічна творчість – це особливий вид діяльності, який потребує розвиненого технічного мислення, яке тісно пов'язане з образним мисленням. Психологія творчості здатна пояснити механізми її роботи, які необхідно взяти на озброєння викладачам і майстрам.

На запитання «Якими Ви бачите ефективні шляхи розвитку творчих здібностей учнів ПТНЗ?» погляди респондентів збіглися: по-перше, має бути на достатньо високому рівні матеріально-технічне і навчально-методичне забезпечення роботи з учнями, по-друге, удосконалення методичної та психолого-педагогічної підготовки майстрів і викладачів до роботи з творчими, обдарованими дітьми, по-третє, моральне стимулювання як учнів, так і педагогів займатись творчою роботою.

Тривогу викликає той факт, що лише 20,3% майстрів і 10% викладачів беруть участь в роботі осередку раціоналізаторів і винахідників у навчальному закладі, а в державному Будинку техніки – 3%.

Результати аналізу теоретичних джерел і практичного досвіду організації творчої діяльності учнів ПТНЗ дали можливість виявити *суперечності* цього процесу, зокрема, між: об'єктивною потребою ринку в особистості робітника, компетентного і здатного до творчого, самостійного вирішення виробничих проблем професійного характеру та недостатнім рівнем сформованості творчих здібностей, професійної активності та особистісної рефлексії; необхідністю швидко вирішувати проблемні ситуації та виконувати нестандартні завдання на основі розвиненого професійного творчого мислення, реалізовувати сформовані компетентності на рівні прийняття творчих рішень, та традиційною системою професійно-технічної підготовки майбутнього робітника, спрямованою на формування репродуктивного мислення; необхідністю організації професійного вдосконалення учнів на основі розвитку творчого підходу до оволодіння знаннями й уміннями та недостатньою інформованістю інженерно-педагогічних працівників про сутність творчості, механізми оволодіння нею й спрямованістю навчально-виховного процесу на професійно-творчий саморозвиток учнів. Розв'язання виявлених суперечностей спрямоване на створення оптимальних умов у навчальному закладі та надання підтримки обдарованій молоді ПТНЗ з розвитку її творчого потенціалу, самореалізації та духовного самовдосконалення. Важливою складовою системи роботи з організації творчої діяльності учнів є гуртки: предметні, художньої та технічної творчості.

Таким чином, до теоретичних засад удосконалення організації творчої діяльності учнів професійної школи можна віднести:

- 1) створення відповідних умов (психологічних, педагогічних і науково-методичних) творчого розвитку учнів ПТНЗ;
- 2) упровадження в педагогічну практику найновіших досягнень в галузі психології та педагогіки;
- 3) розвиток психолого-педагогічних принципів, спрямованих на творчу діяльність особистості;
- 4) удосконалення змісту професійно-технічної освіти на основі провідних підходів безперервної професійної освіти: діяльнісного, інтегративного та компетентнісного підходів;
- 5) застосування у навчанні механізмів підвищення творчої активності учнів;
- 6) розвиток і вдосконалення творчого мислення, що дозволяє виробляти навички знаходити ефективні рішення будь-яких проблем ще в навчальному закладі;

7) ефективне поєднання можливостей урочної, позаурочної і позаучилищної роботи, в тому числі й гурткової роботи, в підготовці учнів до майбутньої творчої професійної діяльності;

8) підвищення готовності педагогів організувати творчу діяльність учнів;

9) моніторинг результатів діяльності педагогів у напрямі розвитку творчих здібностей учнів, а також обдарованості їхньої особистості;

10) удосконалення профорієнтаційної роботи для відновлення престижу робітничих професій, поглиблення знань про світ професій, бачення можливостей для розвитку творчості в ній;

11) залучення раціоналізаторів і винахідників, які працюють в системі професійно-технічної освіти, на підприємствах, що є соціальними партнерами, в наукових установах до організації і проведення широкомасштабної роботи щодо залучення учнів до технічної творчості та підвищення професійної майстерності;

12) створення науково-методичного забезпечення творчої діяльності учнів професійної школи і, зокрема, учасників гуртків технічної творчості.

У ході експериментальних досліджень виявлено умови впровадження інноваційних форм, методів і засобів в організацію технічної творчості учнів. Зокрема до них належать: *психологічні*: формування в учнів мотивації творчої роботи; формування в учнів готовності і навичок творчого мислення; засвоєння учнями прийомів творчого мислення; *організаційно-педагогічні*: готовність педагогів навчати учнів навичкам творчого мислення; готовність керівництва до впровадження інновацій, пов'язаних із реалізацією творчого потенціалу педагогів і учнів; підтримка творчих педагогів (реальне використання творчого потенціалу педагогічних кадрів); матеріальне забезпечення роботи гуртків творчого спрямування; сприяння обміну досвідом щодо організації творчої діяльності; *науково-методичні*: ознайомлення педагогічних працівників (викладачів, майстрів виробничого навчання, керівників гуртків технічної та художньої творчості) з методиками розвитку творчого мислення і використання їх у різних формах роботи з учнями; упровадження в практику педагогічної роботи найновіших досягнень у галузі психології та педагогіки.

Якщо загальна мета виховання полягає в тому, щоб максимально розвинути потенційні можливості людини, то у професійній школі в навчально-виховному процесі інтегруються завдання соціального і професійного розвитку учня, формується його готовність працювати

на сучасному виробництві, творчо вирішувати життєві і професійні проблеми і завдання. Через виховну діяльність педагог професійної школи реалізує основні цілі виховання: з одного боку, формується особистість в широкому розумінні, а з другого боку, формуються ціннісні професійні орієнтації та поведінка професіонала. Через професійне виховання реалізується соціальна функція виховання, коли стимулюється вирішення учнями завдань, які сприяють розвитку професійно орієнтованої творчої особистості. Умовою такої трансформації є перетворення завдання виховання, поставленої педагогом, у власне завдання учня, а далі – у внутрішню мотивацію до самовиховання і саморозвитку. Особливістю виховання учнів професійної школи є те, що упродовж навчання відбувається їх прискорена соціалізація, що супроводжується значними психологічними змінами у свідомості, пов'язаними із зміною соціального статусу від учня до фахівця. Ці зміни викликані тим, що в учнів відбувається усвідомлення себе як фахівця в професії і своєї ролі на виробництві, виникають нові мотиви і потреби, тобто формуються професійна і фахова компетентності. Відповідно, в мотиваційній сфері учнів необхідно розвивати моральні та професійні норми, які за своєю сутністю є рушійною силою розвитку особистості та фахівця. У контексті творчої діяльності до таких норм можна віднести: *моральні* – поєднання особистих та суспільних інтересів, позитивне, дружнє ставлення до інших, морально-етичні установки, відповідальність, обов'язок, довіра, вдячність, вибір за критеріями совісті, справедливості та добра; *професійні* – професійні цінності як норми, справедливе ставлення до результатів праці інших, неконфліктність, відсутність гіпертрофованого відчуття зверхності, справедливе професійне оцінювання і самооцінювання, адекватна реакція на оцінку власних результатів діяльності, самооцінка з урахуванням думок інших, орієнтація на покращення результатів діяльності, широта застосування творчих підходів, розповсюдження творчих підходів як у ширину, так і в глибину професійної сфери тощо. З огляду на це, зростає роль навчального закладу в тому, щоб обраний професійний напрям сприяв самореалізації особистості учня в новій діяльності, прилученню до професійних норм діяльності та набуттю певного рівня компетентності.

У системі виборів особистості пріоритет творчої діяльності залежить від того, на що налаштована людина: на споживання чи продуктивну активність. Мотивація творчої активності відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у

стійку творчу спрямованість особистості. Це дає їй можливість віддавати перевагу тим поведінковим стратегіям, при виборі яких виникає стан творчої активності. Знання здібностей учнів та мотивів творчої активності стають важливим інструментом у роботі педагога, адже дозволяють йому організувати навчальну діяльність таким чином, щоб мали місце свідомі і несвідомі, довільні і мимовільні складні роботи мислення. Ця робота може не стосуватися конкретної діяльності, але обов'язково повинна мати виражену спрямованість на творчий пошук. Технічно обдаровані учні загальноосвітніх шкіл, які мають мотивацію творчої активності, можуть задовольнити провідні потреби підліткового віку – спілкування, визнання і самоствердження у контексті суспільно-корисної діяльності – через участь у гуртках технічної творчості позашкільного закладу (наприклад, обласного Центру науково-технічної творчості). Вивчення показників задоволеності цих учнів своїм статусом в колективі та в гуртку виявило, що вони віддають перевагу роботі в гуртку тому, що саме там можна реалізувати почуття дорослості, самостійності, ініціативності [10].

На нашу думку, учні професійно-технічних навчальних закладів порівняно з учнями загальноосвітніх шкіл, мають низку переваг щодо реалізації мотивації творчої активності. По-перше, вже саме навчання в професійній школі означає, що підліток зробив вибір на користь швидшого включення в доросле життя. По-друге, його самостійність та ініціативність у контексті обраної професії починають виявлятися на виробничому навчанні і професійно орієнтованих дисциплінах. По-третє, високий рівень мотивації досягнення він може реалізувати, беручи участь у конкурсах фахової майстерності, гуртках технічної творчості і навіть малій робітничій академії, в стінах навчального закладу. Однак, щоб використати з користю ці переваги, учень має усвідомлювати наявність і рівень своїх здібностей, проявити наполегливість у здобуванні успіхів, зрозуміти перспективність обраної поведінкової стратегії. У цьому йому потрібна підтримка педагогів.

У контексті мотивації творчої активності учнів заслуговують на увагу педагогів висновки: К.Е.Ізарда – інтерес скеровує і підтримує активність людини; Дж. Л.Сінгера – саме взаємодія емоцій цікавості та радощів створюють мотиваційну основу творчої продуктивної діяльності; Дж. Р.Хекмана й Г.Р.Олдхема – мотивація перетворюється у внутрішню тоді, коли виконувана робота є відносно складною, цінною і необхідною, викликає відчуття співпричетності, новизни і корисності; Л. Портера і Е. Лоулера – мотивація діяльності зростає в міру

підвищення збігу очікувань зі справедливою оцінкою результатів праці; «теорія Y» Д.Макгрегора – забезпечення особистісно орієнтованого підходу до формування творчої активності та психологічних потреб учнів на засадах індивідуалізації творчої професійної діяльності, що сприяє формуванню внутрішньої мотивації. Виходячи з цих теорій, педагог може визначити пріоритети учнів в навчанні і, за потребою, на них вплинути, проте цей вплив має бути невідчутним.

Засвоєння учнями прийомів творчого мислення і формування відповідних навичок ними користуватися потребує врахування дії суб'єктивних і об'єктивних чинників негативного чи позитивного характеру. До суб'єктивних чинників можна віднести: існування пізнавально-психологічних бар'єрів мислення, подолання яких потребує, за висловленням Б.М.Кедрова, підказки–трампліну [7, с. 184]; неухважність; особливості організації когнітивного, метакогнітивного, інтенційного досвіду учнів та рівень розвитку похідних від досвіду аспектів функціонування інтелекту – креативності (конвергентні та дивергентні здібності), навчаємості та пізнавальних стилів (за М.О.Холодною). Оскільки під час творчої діяльності переробляється велика кількість інформації, тому необхідно розуміти, які саме когнітивні механізми беруть участь і яку роль вони виконують (базові когнітивні механізми: способи кодування інформації, когнітивні схеми та семантичні структури індивідуального досвіду). Як наслідок роботи когнітивних механізмів, утворюється інтегральне когнітивне утворення – понятійна структура. Чим вищий рівень сформованості понятійних структур, тим більше понятійне мислення впливає на ефективність творчого процесу. У цьому аспекті зростає значущість вміння особистості здійснювати взаємопереведення між образом і поняттям, задіюючи механізми образного і понятійного мислення [16, с. 59-62]. Через понятійні структури активізується робота всіх форм метакогнітивних механізмів розумової саморегуляції, що є важливим для розуміння різних фактів з психології творчості. Наприклад, озвучена спочатку ідея переважно завжди є менш оригінальною від тієї, яка висунута після періоду «інкубації» (Р.У.Гарднер). Психологічною основою регуляції є особливі ментальні структури, які дозволяють визначити, де, коли і як будуть використані власні розумові ресурси людини. Звідси впливає потреба у стимулюванні пізнавальної діяльності учнів як щодо зовнішнього, так і внутрішнього середовища за принципом «відкритої пізнавальної позиції». Найважливішим завданням педагога, який прагне допомогти учневі розкрити творчий потенціал, є озброїти

його знанням про власний механізм стимулювання творчої активності (прослухати медитативну музику, суперечка, розслаблення тощо).

Одним із важливих об'єктивних чинників позитивного спрямування є гурток (школа) особистісного розвитку, в якому займаються окремі учні, які зацікавлені у розвитку власних творчих та інтелектуальних якостей, тобто відвідування цього гуртка є хорошим підґрунтям для участі в предметних чи художньо або технічно орієнтованих гуртках. Розвиваючи пізнавальну компетентність учнів, бажано приділяти увагу формуванню знань учнів про психологічні, моральні якості, про організацію змістовного дозвілля. Основне завдання таких гуртків: ознайомлення учнів з відповідною літературою, власними можливостями, методиками розвитку якостей, підтримування позитивного налаштування на працю над самоудосконаленням, розвиток особистісної рефлексії та комунікативних умінь. Найкращим керівником такого гуртка є психолог, який здатний підійти до організації його роботи професійно, з урахуванням особистісно орієнтованого підходу.

Творча компетентність має бути властива і педагогам, і керівникам навчального закладу. Для перших вона необхідна, щоб навчати учнів навичкам творчого мислення на уроках чи в гуртках, для других, – щоб розуміти сутність і значущість інновацій, пов'язаних із реалізацією творчого потенціалу педагогів і учнів. Зокрема, це стосується тих моментів, коли впровадження інновацій потребують фінансових витрат. Часто у таких випадках керівники нарікають на відсутність коштів, що, відповідно, гальмує їх втілення у навчально-виховний процес. З цього випливає важливий висновок про те, що в рамках або курсів підвищення кваліфікації працівників ПТНЗ, або роботи методичних об'єднань закладу, або спеціально організованої в навчальному закладі школи психологічних знань здійснювати ознайомлення з основами інноваційної діяльності педагогічного колективу та психологічними основами організації творчої діяльності учнів. У той же час викладачі і майстри виробничого навчання, керівники предметних і технічно орієнтованих гуртків повинні мати додаткові знання щодо розвитку технічних і виробничих систем, закономірностей і законів розвитку техніки, галузі, основ винахідництва і раціоналізаторства та організації відповідної роботи в закладах, але вже в нових умовах.

З метою реалізації обґрунтованих засад було розроблено інноваційну модель творчого розвитку учнів ПТНЗ в умовах навчального комплексу «ПТНЗ – Будинок техніки – мала робітнича академія». Провідною ідеєю розроблення цієї моделі є положення про те, що

в умовах вказаного навчального комплексу творчий розвиток учнів здійснюється з виключенням хаотичності, непослідовності та нефаховості дій педагогів. Оскільки в ПТНЗ щороку з'являються в невеликій кількості педагоги-новачки, незнайомі з основами організації творчої діяльності учнів, тому для навчання доцільно їх збирати в закладі, який має для цього відповідні кадри і навчально-методичне забезпечення. Цим вимогам найкраще відповідає Будинок техніки (творчості тощо), який мав би зосередити педагогічні кадри, що характеризуються високим рівнем готовності організувати творчу діяльність учнів як у позашкільному закладі, так і в ПТНЗ. Навчання можна проводити щороку в двох напрямках: первинне – для новачків і періодичне (для ознайомлення з новими документами, підходами тощо) – для викладачів дисциплін професійно-теоретичної і майстрів професійно-практичної підготовки.

Організаційна структура обласної системи професійно-технічної освіти включає (на прикладі Львівської області) Управління професійно-технічної освіти, координації діяльності вищих навчальних закладів та науки, обласний навчально-методичний центр професійно-технічної освіти, обласний державний Будинок техніки, обласний державний Палац естетичного виховання учнівської молоді, професійно-технічні навчальні заклади. Провідним закладом щодо удосконалення організації творчої діяльності учнів художнього чи технічного спрямування є обласний державний Будинок техніки. Відмінною особливістю його роботи стосовно інших типів творчих об'єднань учнів є те, що його мета як позаучилищного (позашкільного) закладу має бути інтегрована з цілями самої професійно-технічної системи. Якщо діяльність Палацу естетичного виховання учнівської молоді більше спрямована на дозвілєву діяльність учнів, на розвиток специфічних здібностей та обдарувань учнів (вокальних, музичних, драматичних, танцювальних тощо), то робота Будинку техніки має мати виражене професійне спрямування. Завдяки діяльності Будинку техніки учні мають можливість здобувати додаткову професійно орієнтовану освіту, а педагогічні кадри навчальних закладів можуть удосконалювати професійну компетентність у контексті організації творчої діяльності.

Важливим чинником активізації роботи професійно-технічних навчальних закладів з технічної творчості є раціоналізатори, винахідники і представники наукових установ, тобто фахівці, що працюють за межами системи ПТО. Якщо раніше в заводському середовищі роботою з раціоналізаторства чи винахідництва займались не лише

інженери, але й значна кількість робітників, то в теперішній час з ними потрібно встановлювати контакти, адже не кожен роботодавець має бажання оприлюднити інформацію про свої здобутки в цій частині діяльності закладу.

Значну допомогу в роботі з раціоналізаторами і винахідниками, що працюють в системі ПТО, надає інформаційно-аналітичний відділ з проблем охорони і комерціалізації інтелектуальної власності Центру науково-технічної і економічної інформації. Представники відділу беруть участь у проведенні семінарів з працівниками ПТНЗ, ознайомлюючи їх із сучасними технологіями пошуку інформації та основами патентного права.

Наукові технічні інститути, розгортаючи на замовлення дослідні роботи для вирішення прикладних проблем, розробляють не тільки нові методи досліджень, але й потрібну апаратуру, яка була не просто унікальною, але й підвищувала продуктивність відповідних робіт. У виготовленні цієї апаратури беруть участь не лише інженери, але й робітники майстерень. У тісній співпраці інженерів і робітників народжуються нові прилади та установки, які часто не мають аналогів. Для науково-дослідних інститутів важливо мати в колективі майстерень творчих робітників, які мають досвід раціоналізаторської роботи і здатні продуктивно працювати. Пропагуючи досягнення в різних галузях науки, працівники науково-дослідних інститутів мають можливість зустрічатися з учнівською молоддю, адже з неї в науку прийдуть майбутні науковці винахідники. Зокрема, активну участь в роботі Львівського Будинку техніки беруть молоді науковці Фізико-механічного інституту АН України. На кожній зустрічі з учнями ПТНЗ піднімаються актуальні проблеми виробничого характеру (залежно від профілю підготовки закладу), у розв'язанні яких беруть участь науковці. Ознайомлюючи учнів з основними підходами до розв'язання проблем та труднощами, виступаючи наголошують на можливостях для прикладання творчих зусиль для молодих робітників. Такі зустрічі мають науково-практичний характер і сприяють формуванню професійної мотивації і мотивації особистісних домагаль.

У рамках формувального етапу дослідження з метою формування готовності педагогів ПТНЗ до практичної реалізації засад удосконалення організації творчої діяльності учнів і зокрема технічної було розроблено експериментальні навчальні плани і програми курсів «Основи організації творчої діяльності учнів ПТНЗ» (на 22 год.) та «Психологічні основи творчої діяльності учнів ПТНЗ» (на 10 год.). Заняття

з курсу «Основи організації творчої діяльності учнів ПТНЗ» проводять провідні працівники Будинку техніки, науковці, вчені-педагоги, які мають у цій сфері досвід роботи. В організаційному плані особливістю впровадження вказаних навчальних програм є їхнє спрямування на підвищення ролі та ефективності роботи обласного методичного об'єднання психологів та Будинку техніки. Щоб виявити труднощі в роботі з організації творчої діяльності конкретно в закладах, а також для обміну досвідом, щороку проводяться семінари з керівниками училищних осередків творчості «Творча діяльність учнів та її організація в системі ПТО».

Також було розроблено пакет навчально-програмної документації організації діяльності малої робітничої академії, до якого входять: положення про роботу малої робітничої академії, орієнтовний план роботи академії, орієнтовний тематичний план і навчальна програма занять (з урахуванням галузевого спрямування), зразок звіту викладача (майстра виробничого навчання, керівника гуртка) про хід експериментального дослідження, зразок особової карти учасника академії, в якій відображається динаміка успіхів учня тощо. Активну роботу з розробки навчально-методичного забезпечення діяльності відділу технічної творчості Будинку техніки і малої робітничої академії проводять педагоги-науковці спільно з методистами і представниками училищ різного профілю підготовки.

ВИСНОВКИ

Учні професійно-технічних навчальних закладів повинні володіти певним обсягом знань і вмінь з початкового рівня науково-технічної творчості, яка включає раціоналізаторство, винахідництво, моделювання, конструювання тощо у різних напрямках техніки. Значна увага має приділятися знанням про світ обраної професії, історичний аспект розвитку галузі, галузевої техніки і технологій, перспективи розвитку галузі та професій. Професійне самовдосконалення і професійна майстерність потребують прикладання вольових зусиль, тому важливим аспектом професійного виховання є розвиток мотиваційної, емоційної та вольової сфер особистості учнів, оскільки відповідні якості є важливими також у творчій професійній діяльності. Однією з складових професійної компетентності є творча компетентність, розвиток якої забезпечує творчі досягнення фахівця. У зв'язку з необхідністю розвивати творчі здібності у процесі професійної підготовки, як того вимагає сучасний ринок праці, необхідно формувати в учнів стійкий

інтерес до творчості та мотивацію до творчої самореалізації. У ході науково-дослідної роботи виявлено практичні шляхи втілення інноваційних підходів до розв'язання проблем удосконалення організації творчої діяльності (художньої та технічної творчості) учнів:

- переосмислення ролі педагогів Будинку творчості в організації творчої діяльності учнів ПТНЗ, що передбачає здійснення координаційної роботи зі створення професійно орієнтованого середовища навчального призначення, яке сприятиме творчому розвитку учнів ПТНЗ (мала робітнича академія);
- навчання інженерно-педагогічних працівників основам організації творчої діяльності, зокрема й технічної, що передбачає створення центру на базі Будинку творчості, в якому зосереджені кадри, що мають досвід творчої діяльності і можуть навчати її основам за допомогою відповідних навчальних курсів з основ творчої діяльності;
- використання можливостей обласного методичного об'єднання психологів системи ПТО для системного ознайомлення інженерно-педагогічних працівників із психологічними засадами психології творчості та роботи з розвитку обдарованості;
- організація в навчальному закладі творчої діяльності на основі моделі творчого розвитку учнів ПТНЗ в умовах навчального комплексу «ПТНЗ – Будинок техніки – мала робітнича академія».

Ознайомлення майбутніх фахівців з основами творчої діяльності має бути системним, адже це запорука успішного життя людини і професійного зокрема.

1. Бергсон Анрі. Творча еволюція / Анрі Бергсон ; пер. з фр. Романа Осадчука. – К. : Вид-во Жупанського, 2010, – 302 с.

2. Бердяев Н. Философия свободы: Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – 607 с. Бердяев, 1989.

3. Блинов В.И. Компетентностный подход на разных уровнях профессионального образования / В.И.Блинов. – М. : [ФИРО], 2009. – – Вып. 72. – 72 с.

4. Блинов В.И. О проекте национальной рамочной структуры квалификаций Российской Федерации, сопряженной с Европейской рамкой квалификации / Блинов В.И., Сазонов Б.А., Батрова О.Ф. и др. – М. : [ФИРО], 2007. – – Вып. 72. – 60 с.

5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.

6. Капченко Р. Фактори формування робітничих кадрів /Р.Капченко // Праця і зарплата. – 2010. – №47(723). – 15 грудня. – С.6–7.
7. Кедров Б. О творчестве в науке и технике (научно-популярные очерки для молодёжи) /Б.Кедров. – М. : Молодая гвардия, 1987. – 192 с.
8. Климов Е.А. Профессиональное самоопределение личности // Интеллект и творчество : сб. науч.тр. / отв. ред.. А.Н.Воронин ; РАН, ИП РАН. – 1999. – С 236-254
9. Маноха І.П.. Творчість досліджена творцем /І.П.Маноха // Роменець В.А. Психологія творчості : навчальний посібник /В.А.Роменець. – 2-ге вид., допов. – К. : Либідь, 2001. – С.6-16.
10. Музика О.О. Мотивація творчої активності у становленні технічно обдарованої особистості /О.О.Музика // Українська еліта та її роль у державотворенні : Наукові записки Інституту психології ім.. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 276-280.
11. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції /Н.Г.Ничкало // Педагогіка і психологія. – 2008. – №1. – С. 57-69.
12. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : [монографія] /Н.Г.Ничкало ; НАПН України, ІПООД. – К. : Педагогічна думка, 2008. –200 с.
13. Пометун О.І.Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 15–24.
14. Постанова Кабінету міністрів України від 23. 11. 2011 р. №1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011>
15. Роменець В.А. Психологія творчості : навчальний посібник /В.А.Роменець. – 2-е вид., допов. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.
16. Сліпчишин, Л. В. Вивчення загальнотехнічних дисциплін у професійно-технічних навчальних закладах : гуманітарно-інтегративний підхід [Текст] : монографія / Л. В. Сліпчишин. – Львів : Сполом, 2007. – 256 с.

УДК 377.3.09:331.522

ББК 74.56+65.240

Т33

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Львівського науково-практичного центру
професійно-технічної освіти НАПН України
(протокол №10 від 21 листопада 2012 р.)*

Рецензенти:

Ю. Р. Сурмяк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і соціальної роботи Інституту права, психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ;

Т. Д. Якимович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу професійно-практичної підготовки Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти НАПН України.

Т33

Теоретико-методичні засади організації підготовки робітничих кадрів з професій, що користуються попитом на ринку праці : монографія / [ав. : Камінецький Я. Г., Вачевський М. В., Копельчак М. П., Клим Б. І., Криницька Л. Я., Кубська Л. І., Сліпчишин Л. В., Субтельна Г. В. ; за ред. Я. Г. Камінецького]. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 256 с.

ISBN 978-966-644-358-1

У колективній монографії розглядаються актуальні проблеми підготовки робітників із професій, що є затребуваними на ринку праці. Основна увага приділяється умовам підвищення ефективності управління системою професійної освіти і навчання в регіоні, формуванню педагогічної майстерності педагогічних і керівних працівників профтехосвіти, організації ступеневої професійної підготовки робітничих кадрів і творчої діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Упровадження монографії сприятиме подальшому розвитку досліджень професійної підготовки робітничих кадрів відповідно до потреб регіонального ринку праці.

Для науковців у галузі професійної підготовки робітників, керівників, методистів, викладачів і майстрів виробничого навчання системи професійно-технічної освіти.

УДК 377.3.09:331.522

ББК 74.56+65.240

ISBN 978-966-644-358-1

© Львівський науково-практичний центр ПТО
НАПН України, 2013
© Педагогічна думка, 2013